

Бащук Н. П.,
НТУУ "КПІ" м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються проблеми вербального і невербального оформлення іноземномовного спілкування у відповідності до особливостей ментально-лінгвального комплексу німецькомовних країн поза межами мовного середовища при вивченні іноземної мови.

Ключові слова: іноземна мова, вербальні та невербальні засоби спілкування, мовні одиниці, соціокультурний компонент, особливості слововживання.

В статье рассматриваются проблемы вербального и невербального оформления иноязычного общения в соответствии с особенностями ментально-лингвального комплекса немецкоязычных стран вне среды языкового общения при изучении иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, вербальные и невербальные средства общения, речевые единицы, социокультурный компонент, особенности словоупотребления.

The given article highlights the peculiarities of both verbal and non-verbal means used in foreign language communication when studying German outside the verbal environment. The above mentioned means are described in compliance with the lingual and mental patterns existing in the German speaking countries.

Key words: foreign language, verbal and non-verbal means of communication, language units, sociocultural component, peculiarities of words.

На сьогодні ніхто не спростує необхідності формування іноземних навичок в єдності мови та культури. Культурна платформа є інтелектуальним фундаментом суспільства, його національним надбанням, засобом збереження, інтерпретації і трансляції якого служить мова. При величезній кількості трактувань поняття "культура" найбільш суттєвими її атрибутами є глибоке, усвідомлене і шанобливе ставлення до спадщини минулого, здатність до творчого сприйняття і перетворення дійсності в тій чи іншій життєвій сфері.

Концепції таких відомих учених, як В.В. Сафонові, С.Г. Тер-Мінасові, Є.І. Пасова, О.О. Леонтєва, Є.М. Верещагіна, В.Г. Костомарова доводять, що мова є не тільки засобом спілкування, але й ефективним засобом знайомства студента з культурними цінностями інших народів, засобом здобуття знань і розуміння культур. Специфіка іноземної мови як феномену суспільної культури полягає в тому, що мова володіє величезними можливостями для пізнання і запозичення цінностей інших культур, та загальнолюдських цінностей, сприяючи вихованню особистості в контексті "діалогу культур". Очевидне домінування в процесі вивчення іноземної мови міжкультурної складової диктує необхідність вивчення соціокультурного компоненту. Формуючи іноземну комунікативну компетенцію, як обов'язкову складову, ми виділяємо соціокультурну компетенцію, яка передбачає засвоєння фонових знань і одночасно вміння представити власну культуру засобами іноземної мови. Однак відповіді на питання, як виробити вміння оформити комунікативний намір вербальними і невербальними засобами у відповідності до певної комунікативної ситуації і особливостей ментально-лінгвального комплексу німецькомовних країн поза межами мовного середовища стосовно вивчення іноземної мови, нема.

Проблема перш за все полягає в тому, що саме поняття "культура" стало складовою при вивченні іноземної мови лише в 70-ті роки минулого століття, до того часу культура виступала як самостійний елемент, пов'язаний з країнознавчими знаннями про країну, мова якої вивчається. Однак, незважаючи на дані зміни, область застосування лінгвокультурологічних аспектів обмежувалась прагматичними цілями, спрямованими на розвиток умінь адекватної соціальної поведінки в рамках ситуацій повсякденного спілкування. Основний принцип вивчення іноземної мови в той період полягав в цілеспрямованій методичній організації навчального матеріалу для досягнення ефективного результату в опануванні іноземної мови. В підручниках того часу основне місце займали вправи з граматики, оскільки тільки розуміння граматичних особливостей побудови речень, на думку авторів дозволяло адекватно зрозуміти семантику висловлювань і коректно будувати власні мовні фрагменти. В 90-ті роки в зв'язку з глобальними перетвореннями у всіх сферах нашого суспільства відбувається усвідомлення необхідності актуалізації особистості студента на основі пізнання чужої для нього дійсності і сприйняття іншої культури. Теоретичне осмислення даної проблеми відобразилось в появі таких понять, як "соціокультурний підхід", "інтегроване країнознавство", "лінгвокраїнознавчий підхід", а також послужило стимулом для вчених-методистів до пошуку найбільш раціональних методів викладання іноземних мов, обумовлених доцільністю вивчення культури іноземної країни через призму мови, її національного змісту. В сучасній методиці викладання іноземних мов вивчення соціокультурного компоненту є ключовою умовою успішного опанування іноземної мови.

Проблема вивчення мови як живої мовно-творчої діяльності (В. Гумбольдт), яка створює як саму мову, так і мовну самосвідомість мовного колективу і окремої особистості, стала передумовою переходу лінгвістики на антропологічну парадигму, в рамках якої виникла нова гуманітарна дисципліна – лінгвокультурологія.

На сьогодні немає ні загальноприйнятого визначення, ні єдиної думки з приводу статусу, предмету і методів лінгвокультурології. Найбільш повним, яке розкриває сутність цього поняття, є визначення В.В. Воробйова, який вважає, що лінгвокультурологія – це "комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как целостную структуру единиц в единстве их языкового и внеязыкового (культурного) содержания" [1, с. 36].

Незважаючи на всю актуальність питання про викладання іноземної мови в єдності його лінгвістичних і культурологічних аспектів, автори лінгвокультурологічних досліджень зіставного плану зазвичай обмежуються констатацією факту про необхідність міжмовного аналізу, який повинен привести до формування міжкультурної компетенції і достатньої кваліфікації, констатуючи, що більш чітка організація мовного матеріалу веде до більш успішного і повного засвоєння мови і її ефективного викладання, оскільки міжмовний аналіз сприяє кращому розумінню закономірностей функціонування мови, що вивчається, проникненню в структуру досліджуваних явищ як рідної, так і чужої мови.

Сучасні умови життя вимагають від вивчення іноземної мови перш за все функціональності, коли її засвоєння не стає самоціллю для студентів, а засобом успішної самореалізації в реальній дійсності, засобом реального спілкування з носіями інших культур.

З одного боку, засвоєння відображення культурного світосприйняття ускладнюється наявністю великої кількості варіантів німецької мови в німецькомовних країнах, кожний з яких являє собою деякий інваріант у вигляді загальних мовних норм і традиційних правил їхнього функціонування в комунікативних ситуаціях. З іншого боку, незалежний історичний розвиток німецькомовних країн породжує прояв особливостей у вигляді національно-детермінованого компонента в загальному для всіх лінгвістичному аспекті мови. При вивченні німецької мови майже всі користуються німецькими підручниками, які передбачають засвоєння німецьких норм мовної і немовної поведінки при вирішенні комунікативних завдань, оскільки написані згідно з нормами літературної німецької мови (Hochdeutsch). В якості зразка мовної поведінки пропонується іншомовний дискурс, який демонструє комунікативний тип речень, вибір слів і граматичних структур, обумовлених стилем мови в даній конкретній ситуації. В той час, як наукові дані, наведені в книзі С.Г. Тер-Мінасасової "Война и мир языков и культур" свідчать, що спілкування складається з: 7% власне вербальних засобів, 38% фонетичного оформлення мови, 55% невербальних засобів [4, с. 93].

Більшість дослідників поділяє думку, що вербальний канал використовується для передачі інформації, в той час як невербальний канал використовується для "обговорення" міжособистісних відносин, а в деяких випадках замість мовних повідомлень.

Невербальне спілкування, спілкування без допомоги слів, часто виникає підсвідомо. Воно може доповнювати і підсилювати мовне повідомлення, або перечити йому і послаблювати його. Хоча невербальне спілкування і є часто несвідомим процесом, і, на сьогодні, воно досить добре вивчене, а отже, для досягнення потрібного ефекту з успіхом може контролюватися.

До невербальних засобів комунікації ми відносимо жести, міміку, вираз обличчя, пози та рухи тіла. Наука, що займається вивченням цих засобів комунікації називається кінетика (від грецької *kinesis* – "рух"). Особливу увагу кінетика звертає на міміку і жестикуляцію.

Міміка (від грецької *mimikos* – наслідувати) – вираз обличчя (очей, брів, губ). Під мімічними засобами розуміють рух м'язів обличчя і рухів тіла. По міміці, рухам, вегетативним проявам ("почервонів", "зблід", "вкрився потом"), по виразу очей, величині зіниць ми судимо про емоції людини. Найбільш виражені емоції проявляються на обличчі і в різних позах тіла (вираження задоволення, захвату, страху, жаху). Міміка дозволяє нам краще зрозуміти співрозмовника, розібратися що він відчуває. Для кожного співрозмовника, з одного боку важливо вміти "розшифрувати", "зрозуміти" міміку партнера, а з іншого боку, необхідно знати, в якій мірі він сам володіє мімікою, наскільки вона виразна.

Крім міміки люди при розмові мимоволі жестикулюють. Жестами називають виразні рухи руками. Ми навіть не уявляємо, як багато жестів робить людина при спілкуванні, як часто вона ними супроводжує свою мову. І що доволі дивно: мові вчать з дитинства, а жести засвоюються природним чином, і хоча ніхто попередньо не пояснює, не розшифровує їхнього значення, співрозмовники розуміють і використовують їх. Ймовірно це пояснюється тим, що жест використовується частіше всього не сам по собі, а супроводжує слово, служить для нього своєрідною підмогою, а інколи уточнює його. Наукові дослідження в області лінгвістики показали, що існує пряма залежність між соціальним статусом, владою, престижем людини і його словниковим запасом, тобто між красномовністю людини і ступенем жестикуляції, яку людина використовує для передачі сенсу повідомлення. Людина, яка знаходиться на вершині соціальних сходів або професійної кар'єри може користуватися багатством свого словникового запасу в процесі комунікації, в той час як менш освічена або менш професійна людина буде частіше покладатися на жести, а не на слова в процесі спілкування.

Ключем до правильної інтерпретації жестів є врахування всієї сукупності жестів і конгруентність вербальних і невербальних сигналів, тобто відповідність невербальних сигналів словесним висловлюванням. До того ж жести в різних культурах не завжди співпадають. Так між вживанням жестів в німецькій і українській комунікативній поведінці можна встановити:

1) співпадання в виконанні жестів і їхньому значенні (наприклад, при привітанні *jemandem die Hand geben, vor jemandem den Hut abnehmen*);

2) розбіжності в виконанні при співпадаючому значенні (наприклад, коли німці починають рахувати, то зігнуті пальці лівої руки розгинають пальцями правої руки, починаючи з великого пальця. В нас же навпаки, пальці згинають, починаючи з мізинця);

3) розбіжності в значенні при співпадаючому виконанні (наприклад, *den Zeigefinger heben* – жест учня в школі, щоб привернути увагу вчителя, в Україні цим жестом підкреслюється найголовніше в мові);

4) наявність в іноземній комунікативній поведінці жестів, які відсутні в рідній мові (жест постукування кісточками пальців по столу, який виражає схвалення і задоволення від вдало прочитаної лекції чи доповіді на конференції).

Узагальнюючи все вище згадане, можна зробити висновок, що невербальна комунікація відіграє найважливішу роль в кросс – культурних відносинах.

Особливо вона важлива для осіб, які проводять переговори в чужій країні, іноземною мовою. Міміка партнера, його поза, зовнішній вигляд можуть дати до 70% інформації про те, що думає ваш партнер в даний момент, чи він готовий до співпраці, наскільки він з вами погоджується. Контролювати міміку і рухи тіла досить складно, і наше тіло дає постійний витік інформації. Навчившись розпізнавати мову тіла і користуючись нею, можна зробити співпрацю успішнішою. Звичайно ж в даному випадку може допомогти фахова література, як наприклад, книга Аллана Піза “Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам” та використання мультимедійних технологій при вивченні мови. Саме вони розширюють можливості моделювання мовних ситуацій, організації реального спілкування, інтеграції країнознавчих знань в процес навчання шляхом наочної демонстрації національних особливостей вербального і невербального спілкування. Доступ до Інтернету дозволяє використовувати аутентичну текстову, звукову інформацію та відеоінформацію.

На особливу увагу заслуговує також виділення одиниць мови і мовних знаків, які є мовними структурами в культурному контексті і співставляються з аналогічними явищами рідної мови, оскільки взаєморозуміння в ході іншомовної комунікації можливе лише за наявності загальних для комунікантів фонових знань. Лінгвістичну природу фонових знань вдалось розкрити Є.М. Верещагіну та В.Г. Костомарову. На величезній кількості прикладів показано, що семантика слова не вичерпується одним лексичним поняттям. Слова, еквівалентні в понятійній сфері, розходяться в іншій сфері своєї семантики. Можна виділити ряд слів, які в німецькій і українській мові мають абсолютно різне значення, незважаючи на те, що перекладаються однаково. Так, якщо українське слово “лекція” – це систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, якого-небудь питання, теми, розділу, предмету, методів науки, то в німецькій мові – це значення застаріло і на сьогодні “*die Lektion*” – це *урок, урок в підручнику з іноземної мови (в нашому розумінні тема), індивідуальний урок тренера, повчання*.

Слід звернути увагу студентів також на різне значення, яке вкладають представники різних культур в одні й ті ж слова, на особливості вживання тієї чи іншої фрази в конкретній ситуації спілкування, що дозволить їм грамотно оформити і реалізувати комунікативний намір і уникнути збою комунікації. Так, німецьке слово “*der Akademiker*” має значення *людина з вищою освітою*, а українське слово *академік* буде перекладатись як “*das Akademienmitglied*”.

Таким чином, лінгвокультурологічний контекст при вивченні іноземної мови передбачає виділення мовних одиниць і знаків, які мають особливості вербального і невербального оформлення в рідній та мові, що вивчається. Іншомовна комунікативна компетенція включає в себе також знайомство студентів з етичними нормами спілкування, які відображають особливості менталітету даної культурно-мовної спільноти, що дозволяє їм оформити висловлювання адекватно конкретній ситуації у відповідності з очікуваннями носія мови. Не менш важливим аспектом вивчення іноземної мови є знання звичної тематики спілкування, що містить мовні кліше і сталі ситуативно обумовлені словосполучення. В якості джерела інформації в даному випадку можуть слугувати аутентичні матеріали, коментарі одномовних словників і можливості, що надаються новими засобами комунікації. Запорукою успіху є засвоєння мовних структур в нерозривному зв'язку з ситуацією спілкування.

Література:

1. Воробьёв В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьёв. – М. : РУДН, 1997. – 331 с.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации. Учебник для вузов / Под ред. А. П. Садохина / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Пиз Аллан. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам / Аллан Пиз. – М. : Издательство Эксмо, 2007. – 272 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / С. Г. Тер-Минасова. – М. : АСТ. Астрель. Хранитель, 2007. – 286 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация (Учебное пособие) / С. Г. Тер-Минасова. – Слово/Slovo, 2000. – 264 с.